

Vanja Huzjan

https://doi.org/10.3986/9789610505297_04

OBLAČILNA KULTURA: OBLAČILNI VIDEZ PREDŠOLSKIH OTROK IN SKRIB ZANJ

Termin oblačilni videz zajema zunanjo, vidno podobo človeka: oblačila, pokrivala, obuvala, dodatke (nakit, torbice, pahljače, dežnike, sončnike itn.), ličenje, pričeske, higieno in negovanost telesa (Baš A. 1992a; Žagar 1994). Te sestavine oblačilne kulture, ki vključuje tudi oblačilne prakse, so pripomočki za predstavitev telesa v javnosti in zasebnosti. Obleko v najširšem smislu opredeljujejo vrsta blaga (z obliko, barvo in vzorcem), dodatki, posegi v telo (npr. uhani) in samo telo (npr. oblika, lasje, oči, vonj). Z oblačili se že pred govornim stikom predstavimo vidno, tipno, slušno (npr. šelestenje in zvok obuval) in vonjalno. Preverbalna komunikacija omogoči govorni stik ali pa tudi ne in vpliva na način pogovora. Z njo komuniciramo, zato ima družbeno, ne le uporabno funkcijo: sporoča posameznikovo in skupinsko identiteto (Barnes in Eicher 1993). Nasprotno Daniel Miller (2005, 2016) trdi, da obleka ne predstavlja človeka, temveč ga šele naredi, ali, kakor je Marija Makarovič (2007) nasloвила svojo raziskavo o kmečki oblačilni kulturi Štajerske, *Obleka predela človeka*. Protagonist kulturnega delovanja za Millerja ni človek, temveč stvar: »Oblačila niso površinska zadeva, temveč tisto, kar iz nas naredi to, kar mislimo, da smo« oz. »so posrednik med našim občutenjem lastnih teles in našo predstavo o zunanjem svetu« (Miller 2016: 30, 44). Če strnemo: oblačenje je oblika komunikacije in ustvarjanja kulture (Barnard 2005 [1996]).

Ko se oblečemo, postanemo kulturni – izrazimo prostor in čas, v katerih bivamo, in vrednotni sistem družbene skupine, ki ji pripadamo. Z oblačili, obuvali, okrasjem, poslikavami in deformacijami delov telesa izrazimo kulturno identiteto, ki po definiciji ustvarja razliko – s kulturo oblačenja vključujemo in izključujemo, tako kakor s kulturo prehranjevanja in bivanja (Veblen 2020). Toda identiteta ni apriorna (Barnard 2005), temveč se spreminja glede na okolje ali kontekst nošenja, zgradi in izreče se šele v komunikaciji oblačilne prakse, v različnih družbenih interakcijah. Odnosi, ki ustvarjajo pomene, jih hkrati tudi uničujejo, npr. posamični kosi oblačil ali obutve so lahko osvobajajoči in hkrati zasužnjujoči, kar Malcolm Barnard opiše s konceptom »nedoločljivost pomena«, saj »sprememba konteksta, sprememba odnosov do drugih objektov in diskurzov spremeni pomen tega predmeta« (nav. delo: 237–238). Z drugimi besedami: sprememba pomena se zgodi s spremembo gledišča. Oblačila predstavljajo »mejo ali rob med javno, zunanjo osebnostjo ter zasebno, notranjo identiteto« (nav. delo: 240). Ta meja je nejasna in dvoumna – hkrati zakriva in razgalja.

Pojavnost oblačila oz. oblika redko sledi zaščitni funkciji pred vremenskimi neprijetnostmi, oblačilo je redko nekaj racionalnega (npr. Barnard 2005; Miller 2016). Obliko narekujejo družbeni in kulturni, ideološki diskurzi, diskurzi oblasti, ki nadzirajo primernost – npr. obleka nosečnice naj ne bo seksi (Barnes in Eicher 1993). Odmiki od primernosti so dejanje upora zoper ustaljene identitete, ustaljene odnose, razmerja in položaje družbene moči. Funkcija oblačenja torej ni toliko zaščitna, temveč gre za neverbalno sporočanje oz. sporazumevanje o (ne)spodobnosti, individualnosti, kolektivni pripadnosti ali izločenosti, družbeni (spol, starost, razred, etnija) in politični ter verski veljavi (Barnard 2005).

Obleka je torej medij izjavljanja in simboliziranja ter hkrati določanja spola, starosti in drugih kategorij pripadanja (in hkrati izključevanja). Odrasli so v prvi polovici 20. stoletja v Ljubljani in njeni okolici, tako kakor še danes, oblačili predšolske otroke skladno z letnim časom, v okviru gmotnih zmožnosti in zelene predstavitve sebe. Oblečen otrok je bil znak starševskih statusnih, kulturnih in političnih prizadevanj, ki so jih lahko občestvu predstavili ob cerkvenih praznikih ali na promenadi (Tomažič 1983). Oblačilni

videz predšolskega otroka medvojnega časa, ki ga bom v nadaljevanju orisala z nekaj vinjetami iz Ljubljane in njenih predmestij, v grobem opredeljujejo kakovostni prislovi, ki jih je Milica Stupan (1932) navedla v poglavju »Kako oblečem primerno svojo deco«: »preprosto, trpežno, lično in dostojno« (nav. delo: 74). Ti so bili skladni s porajajočimi se meščanskimi vrednotami, ki jih je želel privzgojiti njen priročnik – »varčnost, delavnost, poštenost« (Burcar 2007: 14).

NOVOROJENČKI IN DOJENČKI

Poleg slabe prehranjenosti so bile higienske razmere na Slovenskem v preteklih stoletjih pogostokrat vzrok ali dodaten razlog za bolezniness in umrljivost dojenčkov in otrok. Ne preseneča, da so v 20. stoletju higienski diskurz ustvarili in širili med prebivalstvo, predvsem med ženske, zdravniki, ki so se opirali na svoje izkušnje in, v razsvetljenskem duhu, znanstvene dokaze. Kategorije »čistoča«, »red« in »nравnost« (slednji sta diskurzivni prežitek bontonov iz 17. stoletja) so že v 19. stoletju postale temelj higienike, veje zdravniške stroke, katere prednostna naloga je bila prevzgoja revnih družbenih plasti (Vigarello 1999 [1985]: 210, 240–251, 252–261). In prepričanje, da lahko znanost priskrbi otrokom boljše otroštvo, je bilo v prvi polovici 20. stoletja že splošno sprejeto. Otroški zdravnik Bogdan Derč je bil nedvoumen: »Prva zapoved za matere, babice, dojke in strežnice, sploh za vsakega, ki se dotakne otroka, je največja snaga! Ne samo roke dotične osebe, ampak vse, karkoli pride z otrokom v dotiko, mora biti absolutno čisto, tj.: kakor za kirurģične operacije sterilizirano« (Derč 1921: 17). Strokovna skrb za higieno je v sodelovanju z bolj ali manj uspešno socialno politiko državnih oblasti do sredine 20. stoletja dejansko zajezila umrljivost dojenčkov in malčkov.¹ V primerjavi s prejšnjimi stoletji je upad umrljivosti v 20. stoletju naredil to stoletje dejansko za »stoletje otroštva«. Prej so se starši težko izognili izkušnji otrokove smrti, v prvi polovici 20. stoletja pa so vsaj starši srednjih in premožnejših družbenih plasti lahko pričakovali, da bo njihov otrok enkrat odrasel, in so zato zanj začeli načrtovati prihodnost (Cunningham 1996: 165).

Med obema vojnama izdan *Domači vedež*, ki so ga najverjetneje brali meščani srednje in višje plasti, je nosečnicam priporočal, da si po prvi polovici nosečnosti priskrbijo za svoje dojenčke čim mehkeše perilo brez »trdih šivov in vezenin ter gumbov«, in sicer:

- 1.) Plenice [...]. – 2.) Flanelaste podloge [...]. – 3.) Kosi neobrobljenega, starega platna [...] za pokladanje na popek. – 4.) Nekoliko ovojev [...]. – 5.) Vsaj 6 osuševalnih brisač [...]. – 6.) 3–6 barhentovih podlog za postelj. – 7.) Dva ducata srajčk iz šifona. – 8.) 12 do 24 barhentovih životcev. 9.) 12 čepic razne velikosti [...]. – 10.) Volnene čepice ali pa batistove [...]. – 11.) Podbradni prtiči. – 12.) Vsaj 6–12 parov nogavic razne velikosti [...]. – 13.) Pernice. – 14.) Prešita podloga z gumijastim vložkom. – 15.) Šele po štirih mesecih je treba pripraviti nekake hlačne plenice, krila, plaščke [...].(Uhliř 1932: 485)²

Otroško perilo je moralo biti zelo mehko, iz izpranih tkanin, ohlapno, udobno, torej praktično, saj je »obilica okraskov, zlasti čipk, nepotreben luksus, ki otežkoča hitro in često izmenjavanje perila« (Uhliř 1932: 529). Modne novosti za otroke so bile upravičene le, »ako gre za novosti, ki so praktičnega pomena, in ki so v zdravstvenem oziru boljše, udobnejše itd.« (nav. delo: 527). Otroški zdravnik Derč je prav tako priporočal praktična oblačila: »Idealno je otrok oblečen takrat, če se more popolnoma prosto gibati, pa vendar ne razgaliti« (Derč 1921: 20). Tudi v *Bon tonu* je bil nasvet, naj »prva otroška oprema«, ki jo navadno podari »stara mati mlade mamice, a tudi očetova mati, najbližji sorodniki, tete in botra«, ne bo »nakit, vezenine in čipke, ki se naglo trgajo, nego čistost in udobnost ter okus so koristni in prijetni mlademu zemljanu« (Govekar 1926: 16).

Še sredi 19. stoletja je zdravnik Fran Viljem Lipič takole opisal dojenčkovo prvo »oblačilo« in skrb za dojenčkovo higieno, ki ju je opazil med službovanjem v Ljubljani:

Trdo povijanje dojenčkov vse do šestega meseca je še splošna navada. S tem najpogosteje povezana težava je nečistoča, saj so redke mamice, ki se jim zdi otroka vredno previjati tako pogosto, kot bi bilo treba. To pa izvira iz ljudskega verovanja, da ležanje v premočenih pleničkah

otroka krepí. Najhuje pa je, da trdo povijanje ovira otrokovo svobodno gibanje, da otežuje krvni obtok in dihanje. (Lipič 2003 [1834]: 162)

Morda sta kot odgovor na tesno povijanje otrok postali v 30. letih 20. stoletja izjemno popularni t. i. »zračna in solnčna kopel«, ki ju je priporočal skoraj vsak tedanji priročnik za nego in vzgojo otroka (Slivnik 1910; Jeglič 1915; Volc 1928; Dragaš 1931; Stupan 1932; Hafner 1938; Štuhec 1941), previjanje pa se mora opraviti pred vsakim dojenjem oz. vedno, ko je »moker ali umazan«, in sicer je treba dojenčka umiti z bombaževino, namočeno v olje, nato »posuti s smučem in poviti« (Derč 1921: 20). Previjanje je bilo priporočeno vse do petega meseca, ko »lahko začnemo otroka navajati, da bi opravljal potrebo v posodo, ki seveda ne sme biti mrzla, niti z ostrim robom, da se otrok ne ustraši in ne rani.« Hkrati pa naj »do 6. meseca otrok leži, nato pa ga le izmenoma dvigamo, da se ne utruji in skrivi« (Uhlir 1932: 523). Petmesečni dojenček še ne sedi samostojno, terensko gradivo pa razkriva, da so v prvi polovici 20. stoletja na Slovenskem začeli dojenčke že pri šestih mesecih navajati na kahlico, torej v času, ko hrbtne mišice še ne omogočajo dovolj opore za sedenje in sfinkterska mišica še ni razvita.

Skoraj stoletje za zdravnikom Lipičem so bila priporočila pediatra Derča naslednja:

Potem napravimo malčka v srajčko, jopico ter ga zavijemo v eno plenico na tri vogale in v eno štirioglato, potem v flanelo in ga lahko ovijemo s povojem ter ga položimo v posteljco, da se naspi in odpočije. Ročice mu moramo puščati zunaj povoja, da more gibati in tudi nožice ne smejo biti povite in stisnjene da more brcati. Povit sme biti otrok samo okoli prs toliko, da si ne razbrca plenice, [...] saj je šele povoj vzrok, da se skrivé nožice, ročice ter izboči hrbtenica. (Derč 1921: 18, 20)

Enakega mnenja je bila ustanoviteljica in poznejša urednica revije *Ženski svet* Milka Martelanc: »Otroku pustimo vedno roke in noge proste; previjemo ga le čez trebušček. Mnenje, da se skrivijo nožice, ako niso povite, je napačno« (Martelanc 1925: 5). V *Domačem vedežu* pa je dojenček, morda tudi pod vplivom

evgenike,³ že popolnoma brez povojev: »Dete naj bo oblečeno v preprosto srajčko ali nago ali odeto. Večkrat moramo dete nesti ven na sveži zrak, zlasti zjutraj in zvečer ter po dežju. Tudi zunaj ne sme biti dojenček preveč odet« (Uhliř 1932: 180). Ob raziskovanju oblačilne kulture delavcev v Ljubljani med obema vojnama je bilo ugotovljeno, da je bilo »povijanje dojenčkov v toge štruce« splošna navada vse do druge svetovne vojne (Žagar 1994: 65).

Higiena vključuje tudi kopanje: »Kopati morate malčka ob peči, da se ne prehladi. Kopel mora biti merjena s toplomerom [32–35°C], ker roka goljufa« (Derč 1921: 19). K vodi za kopanje lahko dodamo »zvretak slada, kolmeža, žajblja, mleka itd.« (Uhliř 1932: 332), ki dojenčku ne škodujejo, slabotnim otrokom pa celo koristijo. »Kopati smemo otroka le kratko, 3 do 5 minut zadostuje; nikdar pa ne smemo umivati obrazka in oči s kopalno vodo!« (Derč 1921: 19). Dojenčka umivamo z milom in bombaževino, »očke, ušesa in nosek s svalki od bombaževine«, ne z »lasnimi iglami ali žveplenkami« (nav. delo). Po kopanju, piše v *Domačem vedežu*, je novorojenčku treba kaniti »kapljico 1% raztopine peklenskega kamenčka⁴ ali [...] 10% raztopine protargola⁵ ali 15% sofoła. Glavico je treba vsak dan umiti z glicerinovim milom in vlažno [?] vodo ter jo skrbno osušiti, da ne nastanejo prhaji in izpuščaji« (Uhliř 1932: 485). Zapovedano je tudi bilo, da »je treba [nohtke] postriči, ne pogrizti« (Derč 1921: 19).

MEŠČANSKI OTROCI

Novorojenčki meščanskih družin so bili za fotografiranje napravljeni v krstno garnituro (*ajnpindekl*), vezivno odejico s čipkami, glavico pa jim je pokrivala svilena krstna čepica s čipkami. Povijalna odejica je bila podložena, namenjena predvsem pestovanju in nošnji. Za vsakdanje priložnosti je bila izdelana iz pisanega bombažnega blaga ali flanele, kot del krstne opreme pa iz finega belega bombaža s čipkasto obrobo.⁶

Novorojenčkova in dojenčkova vsakdanja oblačilca so bila plenice, srajčka in povoj iz lanu ali bombaža, širok 10 centimetrov in dolg dva do tri metre, ne glede na spol. Gospod T. mi je pravil,

da je kot dojenček nosil bombažne žabice s pajackom. Pleničke iz bombaža je zanj sešila stara mama. »Veliko vrednost je imel egiptovski bombaž – mako«.7 Gospa M. je poročala, da so ženske za izdelavo pleníc kupile »dvoplastno blago in ga doma same zarobile«. Po šestem mesecu so deklicam oblekli še krilce, fantkom hlačice, nogavičke in kvačkane čevljičke. Glavico so s kapico pokrili le pozimi. Usnjene čevljičke so jim obuli šele, ko so shodili. Gospe M. ni kopala mama, »ker se ji je zdela prekrhka, da bi jo držala«. Kopanje dojenčka je opravila služkinja. »S privajanjem na kahlico je bilo v navadi začeti pri šestih mesecih«.

»Spodnje hlačke z gumico ali na trakec« so dobile meščanske deklice že pred šolo, gospa M. jih je imela »morda šest kosov«. V garderobni omari je imela vedno vsaj tri obleke: »dve za čez teden in eno za praznik«. Spominjala se je, da si je želela mornarsko oblekico,⁸ ki jo je kot praznično oblačilo nosila večina otrok, a je mama nasprotovala. Hčerini želji je popustila na temelju kompromisa: »bila je mornarska oblekica, a s tremi mašnicami spredaj namesto tipičnega ovratnika«. Mama gospe M. si je želela, da bi hči predstavljala višjo družbeno plast, ki ji je pripadala lekarniška družina, a ni vedela, da so otroci zelo konservativni v okusu in želijo biti podobni drug drugemu, da se počutijo vključene v svojo starostno skupino.

Pozimi so gospe M. poleg oblekice nadeli še »žabice, volnen plašček, kapico s svilenim trakom za zavezat mašnico pod bradico, usnjene čevljičke in gamaše s trakom, ki si ga zataknil pod čevljiček«. Poleti je bila oblečena v »lahno oblekico in copatke, pozneje sandalčke, vedno z nogavičkami. Deklice so nosile tudi rutice, če je pihalo«. Šele z vstopom v šolo je gospa M. dobila prvi krznen tajliran plašček in poleti enodelne kopalke.

»Nekaj časa so bili moderni dirndli,« se je spominjala gospa M., »bluzica pod nabranim krilom, telovnik in zavezan predpasnik. Ko se je začela bližati vojna, je mama rekla: 'Veš kaj, zdaj bomo pa nekaj družga nardil iz tega dirndla.'« Tudi dirndl je bil dobrodošla izbira za poziranje pred fotografskim aparatom, če so starši želeli predstaviti svojo veljavo, narodno pripadnost in politično afiniteto. T. i. narodna noša je bila kot praznje oblačilo še med obema vojnama izraz narodne pripadnosti (Žagar 1994: 74) in tihi odpor

Otroček v volnenem kompletu s cofki in obvezno pražnjo »rolico« iz las. Ljubljana, 30. leta 20. stoletja (foto: Vekoslav Kramarič, Fototeka SEM).

Otročka v pražnji opravi. Izrazita je spolna razlika, fantek je v mornarski oblekici. Ljubljana, 30. leta 20. stoletja (foto: Vekoslav Kramarič, Fototeka SEM).

Nedeljska promenada vseh generacij, družbenih plasti in obeh spolov. Pražnja noša otrok se od odrasle loči le po dolžini kril in hlač ter razoglavosti. Ljubljana, 30. leta 20. stoletja (foto: Karel Holinsky, Fototeka SEM).

proti fašizmu in nacizmu (Balkovec Debevec 2014), sicer pa nošena ob svečanih cerkvenih, turističnih in družabnih dogodkih (Knific 2003: 443, 458–459). Po podobi so jo skušali približati iz neindustrijsko izdelanega blaga doma narejeni kmečki noši iz 19. stoletja (Baš A. 1992b: 445), vendar, predvsem pri pripadnostnem kostumiranju otrok, brez dodatkov, kot so sklepanci, avbe, vezene, in z drugačno obutvijo (Knific 2011: 345).

Otroške obleke gospe M. so bile večinoma enobarvne ali z geometrijskimi vzorci: »*Pr ns ni blo rožic!*«, le še zelo majhna je imela oblekico s potiskom s pajacki. Tudi barve oblačil niso zajemale široke barvne pahljače: od svetlo do temno modre (plaščki), poleti bele, *dirndli* so bili pisani. Večinoma so bile enobarvne, s pikicami ali kariraste.

Prve »*paradne*« oblekice (za družinske obiske, obiske gledališča itn.) je sešila Živka Sever, lastnica uglednega salona na Šelenburgovi ulici (današnji Slovenski cesti), »*ki je pozneje šivala za Titovo Jovanko*«, in »*sestra Milana in Save Sever*«. Sicer je oblekice šivala »*teta šija*«, ki je dvakrat do trikrat letno teden dni preživela pri družini, da je poskrbela za garderobo: obleke je popravila, podaljšala, skrajšala, na novo sešila. Na dom je prihajala tudi »*drobna, v črno oblečena, gospa, ki je slabo videla in je imela debeli leči v očalih*«. Za plačilo je opravljala ročna dela (npr. vezla imena na jedilne prtičke) in tudi kaj pokrpala.⁹ Volnene jopice in krilca ji je po naročilu spletla Pletilna Rozman v Židovski ulici. »*Nisem imela niti kosa konfekcije*«,¹⁰ kupljeno je bilo le blago (*metraža*) ali pa kak puloverček ali rokavičke.¹¹ Čeveljčke ji je izdelal čevljar.¹² Morali so se ujemati z oblekico: bele kariraste, rdeče-modre itn. »*Nismo bogati za pocen stvari,* je rekla mama.« Klobučke je za otroka (gospo M. in njenega mlajšega bratca) šivala ljubljanska modistka Mimi Sark (Serec Hodžar 2003: 260) in že predšolska glavica gospe M. je bila šik »*z malce nabrano svileno kapico*« ali poznejšimi baretkami. Poleti je na sprehodih nosila mali sončnik.

Ob očetovi smrti sta v znak žalovanja otroka nosila *flor*, črni žalni trak na rokavu. »*Če nisi oblekel črnine, si dal na rokav flor v znak žalovanja*«, mi je razložila.

Frizerstvo Navinšek na Šeleburgovi 1 je bilo zraven materine Adria drogerije in tam sta se strigla oba otroka. »*Tudi fantki*

Sestrici na promenadi v praznjih oblekicah, obuti v nogavičke in usnjene sandalice. Starejša z veliko pentljo v laseh in torbico v roki v jezi objema mlajšo. Ljubljana, 30. leta 20. stoletja (foto: Karol Holinsky, Fototeka SEM).

so imeli dolge laske. *Postrizeni smo bili na paža s frfrujem*«, se je spominjala gospa M., »*tudi moj bratec*«. ¹³ Nosila je sponke za lase, ki jih je mama prodajala v drogeriji. Mati gospe M. je, še posebej v vlogi lekarnarice, visoko vrednotila higieno in zdravje. Obraz, roke in vrat sta si otroka morala umivati zjutraj in zvečer ter se enkrat na teden kopati v emajlirani kadi z nogami. V *Bon tonu* je zapisano, da je »samo ob sebi umljivo« vsakodnevno umivanje obraza, vratu in rok, »ne ve pa vsakdo, da si je često – če možno –, celo vsak dan z milom umiti tudi lase in si jih nato dobro odrgniti z brisačo, da je glava povsem suha« (Govekar 1926: 58). Umiti si je bilo treba roke, obraz, vrat in lase, torej vidne dele telesa. Ta izbor telesnih delov je diskurzivni prežitek pojmovanja čistoče iz srednjega veka. In to, da se *Bon ton* ukvarja s čistočo, je prežitek diskurza bontonov iz 17. stoletja (Vigarello 1999). Tudi zobe so jima umivali zjutraj in zvečer, kakor je bilo takrat priporočeno, »*saj smo prodajali zobne ščetke in paste*.«

Gospod T. iz družine srednjih meščanov se je spominjal, da sta se s sestrico kopala dvakrat do trikrat na teden v »*plehnati banji*«; takrat so otrokoma umili še lase. Vsakdanje jutranje umivanje je bilo v umivalni skledi, »*lavorju*«, jutranje česanje je bilo obvezno, česar gospod T. ni maral. »*Zvečer si je bilo treba umiti zobe*.« Lase je gospodu T. strigel frizer Loboda v Rožni dolini, česar tudi ni maral.

Zelo pa si je želel dolgih hlač, ki jih je dobil šele v poznih šolskih letih. Dolge hlače so navadno fantki dobili kot nekakšen znak iniciacije, delne neodvisnosti, šele ob vstopu v šolo in so jih nosili zgolj za boljše priložnosti. Vsakdanji kos fantovske obleke so postale okrog 12. leta, torej v letih, ki so spet iniciacijsko obarvana, saj v tistem času stopijo v zrelejše obdobje življenja. A gospod T. z dolgimi hlačami ni imel sreče:

Vsako leto je bil za veliko noč žegen pri rožniški kapelici, kjer si se moral pokazati v novi obleki. Bilo je huje kot na promenadi v mestu. Bil si kritiziran, če si prišel v stari obleki: »O, poglej, kakšen si! Kje 'maš pa novo obleko za veliko noč?« Norčevali so se iz mene, ker nisem imel dolgih hlač. Še danes ne vem, zakaj tako dolgo nisem dobil dolgih hlač. Da moram nositi kratke, sta vztrajala oba starša.

Tako je gospod T. tudi pozimi nosil kratke hlače do kolen z razporkom z gumbki in z naramnicami, ki so jih imenovali *aštržli* ali *avštržle* (hlačniki), torej naramnice za fantovske kratke hlače. Te so bile v tistem času iz deftina, žameta ali cajga oz. hlačevine (Žagar 1994: 94). Včasih so ga oblekli tudi v modne pumparice in za boljše priložnosti v irhaste hlače (SEL 2004: 181), ki jih je sovražil. Spodnji del nog so pokrivalo nogavičke, ki so jih otrokom obuvali tudi poleti, da so zaščitili nogice. Nekateri otroci so nosili *štumfhalterje* (pasove za nogavičke), se je spominjal gospod T., toda njegova mama je rekla: »*Če otroka kaj tesni, to škodje obtoku!*« Pod vrhnjimi hlačami je nosil spodnje hlačke z gumbi. Zgornji del telesa je bil pokrit s spodnjo majico, srajčko z dolgimi rokavi, ki so jih poleti zavihali v kratke rokave, jopico ali puloverjem. Pozimi je nosil volnene *špichoze* (pajkice s trakom čez stopalo), doma spleteno jopico, *vind jakno* ali zimski plašč. Poleti je nosil na glavi »*šild proti soncu*« in klobuček, pozimi »*rusko kapo*« in šal ter palčnike. »*Mama in teta sta dobro pletli.*« Sicer je gospodu T. oblačila večinoma sešila »*stara mat'*«. Spominjal se je je s cigaro v ustih ob šivalnem stroju. Sešila je vse: od bombažnih spodnjih hlačk in spodnjih majic¹⁴ do srajčk, ki jih je pogosto predelala iz očetovih. Imel je pet ali šest, »*morda celo več*«, kosov vsakega kosa oblačila. Precej jih je dobil od premožnejših sorodnikov in jih nosil za bratrancem, a mu to ni bilo všeč; hotel je imeti nove obleke.

Blago za fantke ni bilo posebej okrašeno, a gospod T. se je spominjal, da so bile spodnje hlačke črtaste, karo srajce so bile iz flanele, sicer so bile srajce s črtami. Prevladujoče barve blaga pa so bile zelena, modra, rjava in črne črte.

Na fotografijah je mali gospod T. vedno obut. Nosi sandalčke ali čevljičke, vedno z nogavičkami. Čevlje mu je naredil čevljar, pozneje so mu jih kupovali v prvi trgovini Bata, postavljeni v letih 1935–1939 na Šelenburgovi ulici 7. Gospod T. se spominjal, da meščani industrijskim čevljem niso zaupali: »*Če nosiš čevlje Bata, si drug dan brez podplata. Če so čevlji brez podplata, te pa vsak lahko pošlata.*« Ko so bili fantje že šolarji, so po pouku najraje vandrili po Rožni dolini kar bosí.

KOČARSKI OTROCI

V istem času so bili otroci kočarskih družin iz okolice Ljubljane bosu neprostopoljno in brez spodnjih hlačk. Velikokrat so se sestrice in bratci čakali, da pridejo domov in se sezujejo, ker so obuvali en par čevljev. Gospa M. se je spominjala, da je nosila oblekice brez rožnega potiska.¹⁵ Zašil jih je oče, ki je bil domači krojač. Svetlo moder zimski plašč z rokavicami, kapo in šalom je dobila od sestrične iz Šiške. Njen brat, gospod A., je zapisal, da so bili fantki za sankanje in smučanje obuti v škornje Bata ali pri vaškem čevljarju narejene čevlje – *kvedre*.

Oblečeni smo bili zelo preprosto, jaz sem imel na sebi debele flanelaste žabe,¹⁶ ki so segale od vratu do pet, povrh pa sem oblekel kratke hlače, ki jih je sešil ata iz cajga (govorili smo *cajh*), podoben je bil današnjemu blagu za kavbojke. Rokavice in kape smo imeli ali pa ne. (Dolničar 2014: 8)

Obleko so jim starši zamenjali enkrat na teden, po kopanju, se je spominjala gospa M.: »Na sredo kuhinje sta postavila lesen čeber in nas je, otroke, enega za drugim, umival oče.« Da bratec in sestrica »nista odšla umazana od doma« in da sta se »vsako soboto umila v škafu«, je v bajtarski družini ljubljanskega predmestja poskrbela mama gospe F. Ta se je spominjala, da je bil »marsikateri kmečki otrok bolj umazan, čeprav iz bogatejše družine.« Njen bratec je nosil kratke hlače z naramnicami do sredine kolen, zgoraj srajco s širokimi dolgimi ali kratkimi rokavi. In spodnje hlačke. Kmečki fantje, ki so hodili tudi na pašo, pa so imeli kratke hlače do podkolen. Otroke je med seboj ločilo nekaj, vendar bistvenih, centimetrov več ali manj blaga.

Gospa F. je kot deklita nosila v laseh pentljo, ki jo je mama spela z zaponkama na vzmet (šlescama), in nikoli ni imela spletenih kitk. Trak za pentljo je bil svilen. Pentljo in zaponki je mama kupila pri *Dalmatincu*, ki je hodil od hiše do hiše. Na ramah je imel krošnjo, spredaj deščico s predalčki. Prodajal je britvice, sukance, igle, zaponke, gumice, iz katerih je mama naredila podveze za nogavice, in razno drobnarijo. »V žepu pa je imel saharin, ki ga je prodajal na črno. 'Mate kej, mate kej?' je spraševala mama. 'Mam, mam,' je odgovoril in ga vzela iz žepa.« Prihajala je tudi »Škofjeločanka«,

ki je prodajala blago. Na hrbtu je imela oprtan punkelj. Na mizi ga je razvezala in razkazala rute in metražno blago: *kotenino, štof, kamgarten* (kamgarn) (SEL 2004: 240; Fran), ki je bil dražji in za moške obleke. Pri njej je mama gospe F. vedno kupila ruto, ki jo je spredaj zavezano nosila ves čas, in blago za predpasnike. Blago je jemala na obroke.

Mama gospe F. je zanjo do šolskih dni vse sešila na roko, velikokrat iz odsluženih ženskih oblek in predpasnikov. Ob rojstvu gospe F. je imela štiri plenice, zato si je pomagala z odsluženimi ženskimi spodnjimi krili svoje mame, iz katerih je sešila dodatne pleničke. Gospa F. se je spominjala, da ji je mama iz kotenine s potiskom drobcenih rožic sešila oblekico, ki ji je bila zelo všeč. Imela je še eno, temno modro oblekico z dolgimi rokavci, sešito iz mamine odslužene obleke: »*Med krojenjem je mama ugotovila, da je na eni strani blago že povsem tenko in je tam uporabila rožasto blago druge obleke.*« Pod oblekico je nosila spodnje perilo v enem kosu: zgoraj je naramnici držal skupaj gumbek, spodaj so se hlačke včasih končale s čipko.

Pozimi sta bajtarska otročka nosila kapice s cofom in spodaj zavihanim robom. Imela sta pletene rokavičke s palčki. Oboje je pletla mama. »*Volna je jedla v ušesa.*« Gospa F. je imela občutek, da je vse otroštvo nosila en, temnozelen plašč: najprej ji je bil prevelik, na koncu premajhen. »*Punčke smo si želele dolžino do kolen, matere pa čez kolena – to je bil medgeneracijski boj!*«, je komentirala dolžino plaščka.

Imela je par črnih čevljev. Nove je vedno dobila na telovo ali veliko noč, ko so bile procesije. Tam je kritično družbeno oko opazovalo, kako je kdo oblečen in obut. Čevlje ji je čevljar naredil po meri. Za njo jih je nosil bratec. »*Tako je bilo tudi pri kmetih, da so otroci nosili en za drugim.*« Copatke ji je sešila mama: iz blaga je izrezala več stopalc, jih obrobila z močnim sukancem in večkrat prešila. Gumijaste snežke (SEL 2004: 138), vanje so vtaknili nogico z obutim čevljem, je videla pri bogatejši deklici in si jih je močno želela.

Ko je gospa F. že obiskovala šolo, ji je Miklavž prinesel baretko z gumbkom na vrhu in na njej je bila svetleča broška v obliki stisnjene osmice, ki ji jo je mama kupila »*pri Dalmatincu. Imela sem občutek, da so mi kupili ves svet!*« Že v zgodnjem otroštvu je

deklica čutila, da so reveži, »zato sem hotela nekaj lepega, da bi ljudje videli, kako sem lepa, da bi me gledali.« Dekličino željo po vrednosti, dostojanstvu in spoštovanju je potešila ta baretko. Podoben občutek je imela, ko je že hodila v šolo in sta z mammo obiskali šiviljo, da ji sešije obleko. »Da bi mi vzela mere, me je postavila na štokrle in me zmerila,« je povedala o tem pomembnem dogodku.

OTROCI PREDMESTNEGA TRGOVCA S KMETIJO

»Mama je bila napredna,« je pripovedovala gospa K., »naročena je bila na mesečnik *Žena in dom*.« V reviji so bile krojne pole, ki so ji pomagale pri krojenju. Oblekice iz kupljenega in ponošenega blaga ali npr. »blaga hlač starega očeta, ko je umrl«, je šivala sama na šivalni stroj znamke Keller. Pletla je samo zimske nogavice s peto, sicer ni pletla, zato so pletenine kupovali. Mamina sestra, teta gospe K., je bila šivilja in ji je sešila dolgo obleko iz »staromodnega« blaga rekoč, da bo že še zrasla in ji bo prav.

Gospa K. se je spominjala, da sta s sestro nosili krila in oblekice; poleti samo oblekice z rožnatim vzorčkom s kratkimi rokavi in pod oblekico hlačke. Včasih je bil čez obleko zavezan predpasnik, zadaj spet z gumbki. »Vse je bilo zapeto do vratu.« Ko je bilo mrzlo, sta deklici nosili bombažne dolge nogavice, ki so se pripele na elastični pas pod obleko, v toplem vremenu pa sta, če so jima obuli čevljičke, nosili kratke bombažne nogavičke. Ko je bilo hladneje, so gospe K. nadedli (kupljen) puloverček, brezrokavnika pa ni imela. Pozimi so ji kupili zimski vinski rdeč in temno moder plašček. Imela je baretko, tudi klobuček in navadno doma spletene rokavičke s palčki. Poleti je nosila slamnik.

Še v šolo so prva leta otroci hodili bosi, je pripovedovala gospa K. Potem so dobili usnjene opanke. Za zimo je dobila snežke, galoše, lesene cokle (iz izdolbenega lipovega lesa) za v hlev; ata jim je na podplate nalepil kos odrabljenega kolesnega zračnice. Za obisk cerkve pa je vedno imela čevlje. Odraščala je v okviru »funkcionalnega« prepričanja staršev – »Stari starši so očetu, ko je bil majhen, rekli: 'Ja, mormo večje čevlje kupiti, da jih ne bo prec prerasel.'« –, za katero se je skrivala varčnost.

Ko je bila gospa K. še majhna, je mami pri kopianju otročka pomagal stari oče: vodo je pogrel na zidanem štedilniku, jo prinesel do kuhinjske mize v širokem »plehnatem« vedru z ročaji, ga položil na odejo in po kopianju vse pospravil. Pozneje so ju s sestro umivali enkrat na teden, vendar ne las – »lase so otrokom umivali zelo redko«. Otroci si zob niso čistili do šole. »Oče si je pral zobe, mama nikoli.« V družini gospe K. so si vsak večer umivali noge v »plehnatem škafu«, v katerem se je čez dan voda segrela na soncu, v naslednjem zaporedju: najprej otroci, potem mož, nazadnje žena, ki je pospravila za vsemi. Dekletci so starši preoblačili enkrat na teden po tedenskem umivanju, le enodelno spodnje perilo, ki so mu rekli žabe, so jima preoblekli vsak dan. Gospa K. je imela tri oblekice: eno praznično in dve vsakdanji. S sestro sta bili postrizeni na paža s prečko ob strani in imeli lase spete s sponko.

Praznična dekliška obleka za obhajilo, gospa K. je nosila sestrično, je bila sestavljena iz bele dolge obleke z rokavičkami, torbice, naglavnega venčka in lakastih odprtih čevljev. Za procesijo svetega rešnjega telesa sta imeli s sestro svetlo roza oblekici, lase okrašene z venčkom, v rokah svečo. Verižici in pravi uri sta dobili za birmo, sicer je gospa K. nosila bižuterijsko zapestnico – uro, ki so ji jo kupili na sejmu. V »narodno nošo« so deklico oblekli le dvakrat, in sicer za štehanje.

OTROCI PRIMESTNIH DELAVCEV

Gospod J. z Galjevice se je spominjal, da je nosil obleko deset let starejšega brata, ki je nosil že predelano, ali na novo sešito obleko iz blaga obleke odraslega. Blago, »bolj enobarvno, bolj sivo«, spodnje perilo in čevlje so dvakrat ali trikrat letno kupili »v Ljubljani«. Mamina sestra je »kakšno stvar pošila«, sicer so naročili obleko pri krojaču (žnidarju) Korenčanu. »Mama je s poškodovano roko lahko le pletla.«

Malčka do približno leta in pol oz. drugega leta so starši oblačili v srajčico z ovratničkom (SEL 2004: 397), ki so ji jeseni dodali žabice. Otroček je nosil spodnje hlačke, ki so imele zadaj razporek za iztrebljanje (*ritguzl*), kratke hlače z naramnicami, ki so

bile v zgodnjih letih otroštva gospoda J. zaščitene s predpasničkom, bombažne nogavice, ki so bile pritrjene na pas (*štrumpantelni*), spodnjo majico brez rokavov in srajčico. Jeseni in spomladi so mu oblekli volnene kratke hlače, volnene nogavice in jopico. Pozimi je nosil *špichoze* – hlačnica je bila zvita do polovice stopala, »stopal si po hlačnici« –, pod špichozami pa dolge spodnje hlače iz trikoja, debel suknjič (*rekelc*) ali volnen plašč. Šal, rokavice in kapo je spletla mama. Pod srajco je nosil majico z dolgimi rokavi. Dolgih hlač ni dobil do 12. leta. Čevlje so galjeviški otroci nosili od oktobra do aprila, drugače so bili bos. Za boljše prilžnosti je imel »lepe dvobarvne sandale«.

Ko je bil še dojenček, so nagega gospoda J. dajali na zračno in sončno kopel na vrt pred barako. Kot otrok je bil navajen na dnevno umivanje v umivalni skledi (*lavorju*) z mrzlo vodo. Vsa družina se je skopala enkrat tedensko, ob petkih, v pločevinasti kadi z ravnim dnom, ki je bila sicer spravljena na podstrehi. V loncu za pranje perila (*žehtni pisker*) je mama zavrela vodo, ki so jo nato zlili v kad. »Najprej se je skopal oče, nato v isti vodi mama, nato starejši brat, potem jaz.« Zob si niso redno umivali. Preoblečili so se enkrat tedensko po kopanju.

OTROCI PRIMESTNIH GOSTAČEV

Gospa D., rojena med 1. svetovno vojno, je imela kot dojenček povite nogice, »da bodo ravne«, rokice pa so bile zunaj povojev. Oče je bil trgovski potnik z blagom in je družino preskrboval s konci ali večjimi vzorci blaga (bombaž, platno, volna), iz katerih je mama sešila obleke, pogosto po krojnih polah iz trgovine Krisper (vogalna stavba med današnjim Mestnim trgom in Stritarjevo ulico, gl. Počivavšek 2012: 122–134). Malo D. je postavila na mizo, da bi ji vzela mere, »jaz pa sem bila težko pri miru: 'Pa bod na mir, no!'« Mama se je ukvarjala tudi z ročnimi deli: pletla je jopice, nogavice za zimo, kvačkala čipke itn. Za očeta in bratca je šival stalni hišni krojač.

Kot deklica je gospa D. nosila kiti, zvezani s svilenim trakcem. Verižico, ki ji jo je ob krstu podarila botra, je nosila le ob praznikih.

Mama ji je dala preluknjati ušesa,¹⁷ da je nosila uhančke, ki jih ni nikoli marala. Nosila je spodnje perilo, ki je bilo »*kot nekaj živo-tek: majčka in hlačke skupaj*« in s spodnjega dela so viseli trakci, s katerimi so pripeli dolge nogavice. Enodelno spodnje perilo je bilo iz tankega bombaža z nakvačkanimi čipkami. Pozimi je nosila »*pajaca z dolžino čez kolena*« iz bombažnega blaga s tremi gumbki zadaj. Blago je bilo iz trgovine Krisper. Čez vsakdanjo bombažno dekliško oblekico je imela zavezan predpasniček, da se oblekica med igro ne bi umazala. Barve oblekic so bile puste, pogosto s karo vzorcem. Mama ji je včasih nakvačkala rožico in jo prišla na oblekico. Pozimi so bile oblekice iz bombaža ali volnene, plaščki so bili sukneni, vrat je bil zavit v šal, roke v rokavičkah. Gospa D. je imela sivo kapico z belo obrobo in gumbom na vrhu. Spominjala se je, da je spala v spalni srajčki, bratec pa »*morda*« v spodnjih hlačkah.

Otroci in primestju so bili bosí. Šele z vstopom v šolo je gospa D. dobila rjave usnjene sandalice z luknjicami na vrhu, a jih ni marala, ker so bili drugi otroci bosí in jim je želela biti podobna. Starši so jih kupili pri I. C. Mayerju (Počivavšek 2012: 135–136), na oddelku s čevlji Poper. Pozneje je imela še visoke črne usnjene čevlje z vezalkami, bolj praznični pa so bili sivi z gumbki ob strani. Gumene snežke, v katere si stopil s čevljem, so se pojavile šele med njenim osnovnošolskim izobraževanjem, okrog leta 1926.

Perilo in vrhnje oblačilo je gospe D. in njenemu bratcu mama menjala po potrebi, sicer pa tedensko po kopanju. Zvečer ju je z bratom postavila v visok čeber in umila z Zlatorogovim milom in »*v vsakem stotem je bil cekin*«. Poleg čebra z vodo je stal *lavor*, kamor je mama natočila vodo, da si je družina umila roke. »*Za brisat usta je visela kaka brisača v kuhinji ali pa so bili to rokavi.*«

OTROCI OBRTNIŠKO-DELAVSKE DRUŽINE

Fantek, rojen sredi 30. let preteklega stoletja, danes gospod D., je dobil dolge hlače šele po 2. svetovni vojni, sicer je nosil kratke suknene hlače z naramnicami, zapetimi zadaj navzkriž, s srajco in z dolgimi nogavicami iz bombažnega prediva. Ogrnjen je imel suknjič. Spodnja majica je bila iz flanele, z gumbi, kamor so

pričvrstili spodnje hlačke. Pozimi je fantek nosil volnen plašč. Za gradom, kjer je živel z družino, sta živeli še teti z Grahovega, ki sta bili malo šolani šivilji in sta mu zašili vse: od spodnjega perila do suknjiča. »Mama je le pletla, ker ni bila posebej ročna.«

Kratke hlače z naramnicami so imele zadaj odprtino, zapeto z gumbi, da so fantka lahko posedli na emajlirano kahlico in pozneje na stranišče. Rito so brisali z narezanim časopisnim papirjem. Konec tedna je mama sina in hčer umila v pločevinastem škaflu. Vsak dan si je družina umivala le roke v vodi, ki se je grela na štedilniku. Za striženje las in frizuro je skrbela mama.

OBLAČILNA BEDA

Najosnovnejši problem vojnega zaledja ob spopadih med 1. svetovno vojno ni bila le preskrba s hrano, temveč tudi z oblačili. Poleg tega je avstro-ogrška monarhija od svojih državljanov pričakovala lojalnost in zvestobo, ki naj bi se pokazali tudi v zbiranju različnih surovin (npr. kovin) za vojne namene. Tako je prebivalstvo, vključno s šolskimi otroki in mladino, zbiralo za vojsko »volno, bombaž, bombažne srajce, vsakovrstno tkano blago, odpadne gumbe« (Svoljšak 2018: 309), krpalo perilo, pletlo nogavice ipd. Ko je blaga zmanjkalo, so šolski otroci zbirali koprive kot nadomestek za bombaž in platno. V drugi polovici leta 1917, ko je vojski že zmanjkovale vojne moči in denarja, so za revnejše prebivalstvo uvedli nakaznice za obutev in obleko (Kresal 1998; Godina Golija 2012b) in organizirali mnoge dobrodelne akcije za begunce z Goriškega. V *Slovenskem narodu* je novinar v članku »Za begunce z juga« opozarjal, da so predvsem begunski otroci

izpostavljeni najhujšemu trpljenju, ker niso vajeni tukajšnje hude zime. Posredovalnica za goriške begunce v Ljubljani prosi, da jo blagovolijo podpirati vsa usmiljena srca pri delu priskrbeti posebno otrokom begunskih družin zimska obuvala [...] (stare zimske čevlje, zimsko spodnjo obleko, nogavice).¹⁸

Pomanjkanje usnja je bil dejansko velik problem vojnega časa. Čevlji so bili tako dragi, da si jih manj in srednje premožni delavci

niso mogli privoščiti. Deželni šolski svet je pozival učiteljstvo, naj priporoča učencem, da še bolj skrbijo za obleko in obutev, nosijo čevlje z lesenimi podplati ali pa hodijo bosí (Balkovec Debevec 2014). Slaba telesna nega in slaba obleka v takratnem času sta bili »kot nekakšna uniforma beraštva in propalosti, otroci v boljših oblačilih so se instinktivno ogibali bednih sovrstnikov« (Koder 1998: 47).

Oblačilna beda pa ni bila značilna zgolj za vojni čas, temveč v prvi polovici 20. stoletja tudi za revnejše delavce v mestih in za kmečke delavce. Gmotni položaj delavcev in z njim povezana kupna moč sta bila odvisna od gospodarske dejavnosti, v kateri so bili zaposleni, in kvalifikacije, ki so si jo pridobili (Žagar 1994). Železniški delavci in delavke Tobačne tovarne so z rednimi zasluži lahko načrtovali nakup obleke, za nekvalificirane delavce ali brezposelne pa to ni bilo mogoče. Beda oblačilnega videza predšolskih otrok delavskih družin je bila večja, če so se v družini ustalili bolezen, brezposelnost ali alkoholizem staršev (Godina Golija 1992; Žagar 1994). V 30. letih 20. stoletja je mestna občina redno namenjala visok odstotek odhodkov za otroško in mladinsko socialno problematiko. Leta 1935 je npr. več kot 400 otrok dobivalo podporo v živilih, obleki in obutvi (Šorn 2018). Tudi drugače je bilo za večino delavskih staršev predšolskih otrok naročilo nove obleke velik strošek, zato so morali otroci toliko bolj paziti na urejenost in snažnost nedeljske oz. praznične obleke (Arko 2011). Vsakdanjo, t. i. delovno obleko je navadno sešila mama iz odsluženih kosov obleke odraslih ali pa so jih sorojenci nosili drug za drugim, najmlajši že povsem preperelo in strgano. Videk Frana Levstika (1917 [1877]) je svoje hrepenenje po novem oblačilnem kosu zadovoljil s sanjarjenjem, fantazijsko izpolnitvijo želje.

Na začetku 20. stoletja so otroci v Ljubljani in okolici še nosili oblačilca pomanjšanih krojev ženskih ali moških oblek, skrojjenih glede na družbeni položaj – tako kakor je bilo v predmodernih družbah, ko je prevladovala brezbržnost do otroštva. Ko so jim odstranili povoje, so jih oblekli kot moške in ženske istega stanu (Ariès 1991 [1960]). Na šolskih fotografijah z začetka 20. stoletja na Slovenskem so podobe fantkov kot pomanjšanih moških in

podobe deklic kot pomanjšanih žensk kljub opozarjanju krojaške in šiviljske stroke, da so telesa otrok drugačnega ustroja kot odrasla (Balkovec Debevec 2012, 2014). Med obema vojnama pa se je v mestnem okolju pojavilo tudi t. i. otroško oblačilo. Takratni oblačilni videz predšolskih fantkov in deklic je bil bolj starostno, čeprav tudi spolno obarvan.

Otrokom iz bogatejših meščanskih družin so oblekice šivali najboljši krojači in šivilje, pletli so jim poznani pletilci, pokrivala so izdelovale modistke, čevljičke in sandalice pa večji čevljarji. Otroci iz manj premožnih meščanskih družin so bili napravljeni v doma sešite in redke konfekcijske oblekice in čevljičke. Otroci revnih družin pa so nosili oblekice, ki so jih sešile mame iz cenejšega blaga ali pa so predelale odslužena oblačila odraslih. Predelovanje starih v nove obleke, najpogosteje otroške, je bilo kot način podaljševanja uporabnosti oblačil v navadi vse do povojnih dni v večini družbenih plasti, ne le najrevnejših, vse »dokler niso povsem prevladala konfekcijsko izdelana oblačila« (SEL 2004: 464). Odrasli so otroškim oblačilom podaljševali uporabnost tudi s prehajanjem posamičnih kosov na mlajše brate in sestre. Poleg tega so si jih, tako kot danes, posojali med sabo, »posamezni, navadno bolj praznični kosi, npr. pletena jopica ali zgornji del narodne noše, pa so prešli tudi na potomce« (Habinc 2004: 70). Nove obleke so otroci dobili ob cerkvenih praznikih (telovo, velika noč, za miklavža, božič) in pozneje ob začetku novega šolskega leta. Raznovrstna posvetna (policna) društva in cerkvene organizacije ali premožni posamezniki so z oblačili obdarili revnejše otroke ob prirejanju miklavževanj in božičnic (Godina 1992; Žagar 1994; Hribar 2006). Tik pred 2. svetovno vojno je v zimskih mesecih delovala tudi t. i. Zimska pomoč, naslednica v 30. letih ustanovljene t. i. Pomožne akcije, ki je zbirala hrano, oblačila in denar za pomoči potrebnim (Šorn 2007: 295).

Osnovni standardi oblačilnih kosov, ki jih je narekovala »anketna pola o obleki našega učenca«,¹⁹ so bili nizki. Terensko gradivo naše raziskave je razkrilo, da teh, sicer »šolskih« standardov otroci iz barakarskih naselij (najvidneje v Sibiriji in Gramozni jami) in revni kmečki otroci iz okolice Ljubljane niso dosegli.

V oblačilni podobi predšolskih otrok so bile v tistem času najočitnejše statusne, nazorske in spolne razlike: med bogatimi

Deklica z veliko pentljo, v mornarski oblekici in sandalica, na promenadi. V rokah drži igralni obroč in palico – morda bi se raje igrala ali pa jo je strah fotografranja? Ljubljana, 30. leta 20. stoletja (foto: Karol Holinsky, Fototeka SEM).

in revnimi (sprano, manj kakovostno blago, klasični kroji brez dodatkov, bosopeti), med mestnimi in kmečkimi (nemodni, tradicionalni kroji in način oblačenja) ter med dečki in deklicami (niso nosile hlačic). Starši so v oblačilnem videzu svojih otrok skušali uravnavati le prvo med naštetimi razlikami: bogatejši so jo želeli poudariti, da bi se ločili od »posnemovalcev«, revnejši pa zmanjšati ob nedeljskih ali prazničnih priložnostih, da bi se približali vzornikom.²⁰ Taka dejanja so bila družbeno uravnavana in nadzorovana: izbran, skladen, urejen in čist oblačilni videz otroka je bila dolžnost bogatejših slojev, za revnejše otroke pa je bil tak oblačilni videz stanu neprimeren.²¹ Napisani in nenapisani bontonni o oblačenju so poskrbeli, da se je družbena moč razporejala po ustaljenih tirih (Tomažič 1983; Žagar 1994). Otroci pa so se ob vstopu v šolo srečali še z nazorskim razlikovanjem, ki določa različne življenjske sloge: mestni otroci so šikanirali vaške zaradi njihovega videza in ti so se počutili ponižane in razžaljene (Balkovec Debevec 2014). Vsakdanji reprezentančni oblačilni videz, rezultat pogajalskega razmerja med modno ponudbo oblačil²² in osebno izbiro (Žagar 2015), so imeli zgolj otroci vrhnje meščanske plasti, v našem primeru deklica in njen bratec iz premožne lekarniške družine. Drugi so se morali zadovoljiti s podobo, ki je bila staršem finančno dosegljiva.

Previdna in kritična interpretacija (Žagar 2004: 171–182) posamičnih oblačilnih kosov lahko razbere spolne, starostne in razredne razlike, rituale prehoda in moč skrbi odraslih za zdrav telesni razvoj njihovih otrok ter lastni družbeni položaj.